

الشریعة الی استدراک الذریعة (ج ۲)

• سید محمد طباطبایی بهبهانی (منصور)

فهرست نکار نسخ خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی

همان گونه که سال گذشته در ویژه نامه شماره ۷۷-۷۸ سطور در معرفی جلد اول الشریعة نگاشته شد الشریعة الی استدراک الذریعة کتاب شناسی است در جهت تکمیل کتاب شناسی شیعه و در واقع ذیلی است بر الذریعة الی تصانیف الشیعة اثر ارجمند و نامدار علامه شیخ آقابزرگ تهرانی (م ۱۳۸) که به صورت گاهنامه منتشر می گردد. شماره اول این مجموعه به لطف و به پایدردی ریاست فرهنگ پرور کتابخانه مجلس جناب حجة الاسلام ابهری و تشویق بزرگوارانی نیک نفس چون حجة الاسلام محمدرضا انصاری قمی عاقبت در ۱۳۸۳ به چاپ رسید. اینک پس از گذشت تقریباً یک سال از آن تاریخ در آستانه برگزاری پنجمین سمینار «حامیان نسخ خطی» - که به اهتمام اولیا مجلس برگزار می شود - مجلد دوم از این مجموعه در شرف چاپ و عرضه به بازار فرهنگ است. این مجموعه مشتمل بر معرفی حدود ۶۰۰ عنوان از تصانیف شیعه است که با نظم الفبایی عنوان کتاب ترتیب یافته و دارای نمایه های عنوان مؤلف، کاتب، محل کتابت و اعلام می باشد که عمدتاً بر سه قسم است:

۱. عناوینی که صاحب الذریعة آن ها را ندیده و بالتبع ذکری از آن ها در الذریعة به میان نیامده است.
 ۲. عناوینی که صاحب الذریعة نام آن ها را از لابلای متون و مأخذ استخراج کرده بدون اینکه به نسخه آن ها دست یافته باشد و فقط به ذکر نام آن ها و منبع مورد استفاده خود بسنده کرده است.
 ۳. استدراک و تصحیح اغلاط کتاب شناسی موجود در الذریعة مثل انتساب یک عنوان کتاب به چند نفر یا انتساب گاه غلط کتاب به مؤلف یا تصحیح عناوین؛ که البته این اغلاط بیشتر از فهرسی که مورد استفاده مؤلف بوده به این کتاب منتقل شده و آن بزرگوار را گریزی از آن ها نبوده است و برخی نیز اغلاطی است که دست اندرکاران چاپ الذریعة سهواً آن ها را به کتاب منتقل کرده اند. شایان ذکر اینکه علامه فقید مرحوم آقاسید عبدالعزیز طباطبایی مواضع اضافات و تحریفات الذریعة را مشخص کرده اند که ان شاء الله به همت آقازادگان آن بزرگوار - آقا جعفر و آقا علی و... - چاپ و ارائه شود و یا در چاپ انتقادی الذریعة لحاظ شود.
 ۴. معرفی تفصیلی عناوینی که مؤلف الذریعة با وجود رؤیت نسخه فقط به ذکر نام کتاب بسنده کرده است. ما در صورت دستیابی به نسخه های این کتاب ها به معرفی کتاب شناسی آن ها پرداخته ایم.
- لازم به ذکر است که نگارنده مدتی که به فهرست نگاری و شناسایی کتب خطی

اشتغال داشته است متوجه نقصی شده که عمده منابع کتاب‌شناسی دچار آن هستند و آن اینکه سنت قدما در معرفی کتاب معمولاً نقل یک سطر از آغاز کتاب بوده است و نوعاً به نقل پایان کتاب اهمی نداشتند و همین نقیصه در بسیاری از موارد موجب ناکامی فهرست‌نویسان و کتاب‌شناسان است؛ چرا که شمار زیادی از نسخ خطی از آغاز افتادگی دارند و نقل یک سطر از آغاز کتاب برای شناسایی نسخه‌های ناقص‌الاول افاقه نمی‌کند و به همین سبب نقل یکی دو سطر از پایان نسخه در چنین مواقعی به عنایت کارساز و مفید است و بسیاری از نسخه‌های ناشناس مجهول‌المؤلف که بیشتر در فهرس نسخ خطی وجود دارند به برکت مقایسه همین یکی دو سطر اواخر نسخ قابل شناسایی می‌باشند.

باید دانست که نقل آغاز و انجام نسخه نیز می‌بایست به قاعده و روشمند باشد و بصیرت و ذکاوت فهرست‌نویس را می‌طلبد؛ برای نمونه در بسیاری موارد چون آغاز رساله یا کتابی در کشف‌الظنون یا الذریعة یا غیر آن نقل می‌شود مؤلف به نقل «بسم‌الله الحمد لله رب العالمین» بسنده می‌کند؛ حال آنکه می‌دانیم بسیاری از کتب و رسائل اسلامی بنا به سنت با همین تحمید و صلوات ساده شروع می‌شود و این نقل آغاز هیچ سودی به حال کتاب‌شناسی ندارد، بلکه در این گونه موارد باید حداقل یک دو سطر بعد از خطبه نقل شود، بخصوص اینکه با کلیشه شدن تحمیدات و دیباچه‌ها چه بسا مؤلفانی که تحمیدیه مؤلفات خویش را از کتابی دیگر و یا حتی از کتب درسی منشآت که در آن‌ها تحمیدیه‌ها به جهت تمرین نوآموزان یک جا جمع شده بود، اخذ می‌کردند.

در نقل آخر کتاب نیز باید توجه داشت که بسیاری از فهرست‌نویس‌ها بدون توجه به اینکه اساساً فلسفه نقل آغاز و انجام کتاب ارائه راهکار برای مقایسه و کمک به شناسایی نسخ است، به جای عبارت پایانی مؤلف، عباراتی را که کاتب در تاریخ فراغ از کتابت یا دعا برای خود و پدر خود پرداخته (انجامه) به جای پایان کتاب نقل می‌کنند و بدون توجه به اینکه این عبارات هیچ ربطی به پایان کتاب ندارد به ذکر آن‌ها مبادرت می‌ورزند. البته نقل عبارت کاتب مفید است، ولی به شرطی که عبارت پایانی مؤلف نقل و به نحوی روشن شود که قابل تمییز باشد. نظر به این توضیح در این مجلد سعی شده که در موارد ضروری و بایسته چنان که ضرورت اقتضا کند از یک تا دو سطر از آغاز و انجام نسخه نقل شود.

مطلب دیگر که تذکر آن بایسته است اینکه در پایان این جلد و - ان شاء الله - جلد‌های دیگر بخشی تحت عنوان «مستدرکات» افزوده می‌شود که مشتمل است بر تصحیح اغلاط و تکمیل اطلاعات کتاب‌شناسی یا نسخه‌شناسی جلد قبل که در فاصله بین تألیف جلد سابق و لاحق بر آن‌ها وقوف یافته‌ایم.

در پایان از تمامی محققان و دانشوران و علاقه‌مندانی که در حلقه ارادت اهل بیت - علیهم‌السلام - قرار دارند و به ولایت حضرت امیر(ع) مفتخرند، صمیمانه خواهش‌مندم نگارنده را در گردآوری هرچه بیشتر عناوین کتب شیعه و غنا بخشیدن به کتاب‌شناسی شیعه، ولو با ارائه یک عنوان یاری کنند تا به نام خود آن‌ها در مجموعه ثبت شود؛ هر چند بزرگواران را نیازی به این گونه سخنان نیست، ولی وظیفه ما چنین است هم‌چنان که سنجیه مرحوم علامه طهرانی در تألیف الذریعة نیز چنین بوده است. هم‌چنین از تمام محققانی که با لطف و عنایت خود بر غنای این مجموعه افزوده‌اند و یادداشت‌هایی را به بنده مرحمت فرموده‌اند، بویژه همکاران محترم در کتابخانه‌های شهید مطهری (سپهسالار)، نجف، قم و ... سپاس گزارم.

۲۸۰ حاشیه شماره ۱۱۱

کتابخانه‌های مختلف در سراسر کشور دارای نسخه‌های خطی و چاپی از کتب معتبره و نایب است. این کتب در سراسر کشور پراکنده است و دسترسی به آن‌ها برای محققان و علاقه‌مندان دشوار است. این مجموعه با گردآوری و تصحیح کتب معتبره و نایب، دسترسی به آن‌ها را آسان کرده است.

۲۸۱ حاشیه شماره ۱۱۲

این مجموعه با گردآوری و تصحیح کتب معتبره و نایب، دسترسی به آن‌ها را آسان کرده است. این مجموعه با گردآوری و تصحیح کتب معتبره و نایب، دسترسی به آن‌ها را آسان کرده است.

۲۸۲ حاشیه شماره ۱۱۳

این مجموعه با گردآوری و تصحیح کتب معتبره و نایب، دسترسی به آن‌ها را آسان کرده است. این مجموعه با گردآوری و تصحیح کتب معتبره و نایب، دسترسی به آن‌ها را آسان کرده است.